

THE THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF STUDYING FIRE SAFETY CULTURE

Soxibjon Obidovich Soliyev

Independent Researcher

Fergana State Technical University

Fergana, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: safety practice, ethical commitment, informal culture, deontology, determinism model, utilitarianism.

Received: 13.06.25

Accepted: 15.06.25

Published: 17.06.25

Abstract: The article discusses the study of fire safety culture as an important tool for understanding how organizations manage and reduce fire-related risks. This field is based on a combination of theoretical and methodological approaches to assess safety behaviors, organizational climate, and management systems that affect fire safety outcomes.

YONG'IN XAVFSIZLIGI MADANIYATINI O'RGANISHNING NAZARIY- METODOLOGIK ASOSLARI

Soxibjon Obidovich Soliyev

Mustaqil tadqiqotchi

Farg'ona davlat texnika universiteti

Farg'ona, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: xavfsizlik amaliyoti, axloqiy majburiyat, norasmiy madaniyat, deontologiya, determinizm modeli, utilitarizm.

Annotatsiya: Maskur maqolada yong'in xavfsizligi madaniyatini o'rganish tashkilotlarning yong'in bilan bog'liq xavf-xatarlarni qanday boshqarishi va kamaytirishini tushunish uchun muhimdir. Ushbu soha yong'in xavfsizligi natijalariga ta'sir qiluvchi xavfsizlik xatti-harakatlari, tashkiliy iqlim va boshqaruv tizimlarini baholash uchun nazariy va uslubiy yondashuvlarning kombinatsiyasiga asoslanadi.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ КУЛЬТУРЫ ПОЖАРНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Сохибджон Обидович Солиев

Независимый исследователь

Ферганский государственный технический университет

Фергана, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова:	практика безопасности, этические обязательства, неформальная культура, деонтология, модель детерминизма, утилитаризм.	Аннотация: В статье обсуждается изучение культуры пожарной безопасности как важного инструмента для понимания того, как организации управляют и снижают риски, связанные с пожарами. Эта область основана на сочетании теоретических и методологических подходов к оценке безопасного поведения, организационного климата и систем управления, которые влияют на результаты пожарной безопасности.
------------------------	---	---

Kirish. Yong'in xavfsizligi madaniyatining nazariy va uslubiy asoslari tashkiliy tahlil, tizimli fikrlash va integratsiyalashgan asoslarning kombinatsiyasini o'z ichiga oladi. Ushbu yondashuvlar xavfsizlik madaniyatini tushunish va oshirishga yordam beradi, shu bilan yong'in xavfsizligi natijalarini yaxshilaydi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tashkilotlardagi xavfsizlik madaniyati, shu jumladan yong'inga qarshi xizmatlar, xavfsizlikni boshqarish va xatti-harakatlar haqidagi tasavvurlar bilan sezilarli darajada ta'sir qiladi. Bu omillar xavfsizlikni boshqarishning mustahkam tizimlari muhimligini ta'kidlab, tashkilot va idoraviy darajada xavfsizlik muhitini bashorat qiladi.

Yong'in xavfsizligi madaniyatining murakkabligi ko'pincha tashkilotlar ichidagi dinamik o'zaro ta'sirlardan kelib chiqadi. Tizimli fikrlash, xususan, sabab-halqa diagrammalaridan foydalanish tizimli muammolarni va potentsial aralashuvlarni aniqlash orqali xavfsizlik madaniyatini tahlil qilish va yaxshilash uchun samarali vosita sifatida taklif etiladi. Xavfsizlik madaniyatini rivojlantirish turli tashkiliy darajalarda bir nechta ta'sirlar bilan shakllanadigan dinamik jarayondir. Turli nazariy modellarni birlashtirgan yagona asos xavfsizlik madaniyati vaqt o'tishi bilan qanday rivojlanishi va rivojlanishini aniqroq tushunish imkonini beradi. Xavfsizlik madaniyatini nazariy jihatdan o'rganish uning murakkab va ko'p qirrali tabiati tufayli xavfsizlik madaniyatini aniqlash va o'lchashdagi muammolarni ko'rsatadi. Tadqiqotchilar xavfsizlik madaniyatining paradoksi va ishchi guruhlar ichida xavf-xatarni idrok etishni qurish kabi asosiy nazariy muammolarni aniqladilar.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

"Yong'in xavfsizligi madaniyati" tushunchasini turli falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilish va tasniflash mumkin. Axloqiy nuqtai nazardan, yong'in xavfsizligi madaniyati odamlar va

mulkning xavfsizligi va farovonligini birinchi o'ringa qo'yish uchun shaxslar va tashkilotlarning jamoaviy axloqiy majburiyati sifatida aniqlanadi. Utilitarizm (umumiy xavfsizlikni maksimal darajada oshirish) va deontologiya (burchga asoslangan axloq) tamoyillariga mos keladigan zararning oldini olish va hayotni himoya qilishning axloqiy burchini ta'kidlaydi.

Normativ ravishda yong'in xavfsizligi madaniyati yong'in xavfini oldini olishga qaratilgan qonunlar, qoidalar va xulq-atvor qoidalariga rioya qilishni ham o'z ichiga oladi. Bu jamiyatni himoya qiladigan huquqiy va axloqiy me'yorlarga sodiqlikni aks ettiradi.

Yong'in xavfsizligi madaniyati deganda jamiyat yoki tashkilot ichida umumiy bo'lgan bilim, ko'nikma va amaliyotlar yig'indisi tushunilishi mumkin. Ushbu bilimlar empirik dalillarga, tarixiy tajribalarga va yong'in xavfsizligi bo'yicha davom etayotgan tadqiqotlarga asoslangan bo'lib, eng yaxshi amaliyotlar va standart operatsion tartib-qoidalarni ishlab chiqishga olib keladi.

Gnoseologik nuqtai nazardan, yong'in xavfsizligi madaniyati kognitiv tuzilmalarni o'z ichiga oladi, ular orqali shaxslar va tashkilotlar yong'in xavfini idrok etadilar, sharhlaydilar va ularga javob beradilar. U yong'in xavfini bilish va tushunish, xavflarni baholash qobiliyati va bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llashni o'z ichiga oladi.

Sotsiologik nuqtai nazardan, yong'in xavfsizligi madaniyati - bu shaxslar, tashkilotlar va muassasalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlardan kelib chiqadigan ijtimoiy tuzilma. U ma'lum bir jamiyatda yong'in xavfsizligiga ustuvor ahamiyat beradigan jamoaviy qadriyatlar, me'yorlar va xatti-harakatlarni aks ettiradi.

Kommunikativ nuqtai nazardan, yong'in xavfsizligi madaniyati yong'in xavfsizligi to'g'risidagi ma'lumotlarni jamoada almashish va tarqatish usullarini o'z ichiga oladi. Bunga rasmiy ta'lim, o'qitish, jamoatchilikni xabardor qilish kampaniyalari va norasmiy sotsializatsiya jarayonlari kiradi.

Antropologik nuqtai nazardan, yong'in xavfsizligi madaniyati jamiyat yoki tashkilotda singib ketgan madaniy amaliyotlar va marosimlar to'plami sifatida qaraladi. Bu amaliyotlar avloddan-avlodga o'tib, jamiyatning turmush tarzining ajralmas qismi bo'lib, odamlar yong'in xavfini qanday qabul qilishlari va ularga javob berishlarini shakllantiradi.

Yong'in xavfsizligi madaniyatini jamiyatning yong'inga bo'lgan munosabatining ramziy ifodasi sifatida ham ko'rish mumkin. Bunga jamiyatda olov va uning atrofdagi roli haqidagi tushunchasini bildiruvchi ramzlar, afsonalar va rivoyatlar kiradi.

Psixologik jihatdan yong'in xavfsizligi madaniyati odamlar va guruhlarining yong'in xavfsizligiga nisbatan xatti-harakatlari va munosabatlari bilan belgilanadi. U odamlarning yong'in xavfi sharoitida xavfsizligini ta'minlash uchun ishlab chiqadigan odatlar, tartiblar va

shartli javoblarni o'z ichiga oladi. Ushbu ta'rif, shuningdek, xavfni idrok etish va qaror qabul qilish bilan bog'liq psixologik jarayonlarni o'z ichiga oladi. Shaxslarning yong'in xavfining ehtimoli va jiddiyligini qanday qabul qilishlari ularning xatti-harakatlari va yong'in xavfsizligi amaliyotlariga rioya qilishlariga sezilarli darajada ta'sir qiladi.

Proaktiv yong'in xavfsizligi madaniyati yong'in xavfini oldindan bilish va hodisalar sodir bo'lishidan oldin profilaktika choralarini ko'rishni o'z ichiga oladi.

U doimiy takomillashtirish, muntazam treninglar va xavfsizlik protokollarida faol ishtirok etish bilan tavsiflanadi.

Reaktiv yong'in xavfsizligi madaniyati yong'in hodisalari sodir bo'lgandan keyin ularga javob berishga asoslangan bo'lib, oldini olishdan ko'ra zararni nazorat qilish va tiklashga qaratilgan.

Rasmiy madaniyat tashkilot yoki jamoalarda yong'in xavfsizligi amaliyotlarini belgilaydigan rasmiy siyosatlar, qoidalar va o'quv dasturlarini o'z ichiga oladi.

Norasmiy madaniyat deganda shaxslarning sotsializatsiya, tengdoshlar ta'siri va shaxsiy tajribalari asosida qabul qiladigan yozilmagan me'yorlar, e'tiqodlar va xatti-harakatlar tushuniladi.

Tashkiliy madaniyat ma'lum bir tashkilot ichidagi yong'in xavfsizligi amaliyotiga, shu jumladan ish joyida xavfsizlikni boshqarish, etkazish va qo'llashga qaratilgan.

Jamiyat madaniyati yong'in xavfsizligi bilan bog'liq kengroq ijtimoiy munosabatlar va amaliyotlarni, jumladan, xalq ta'limi, jamoatchilik ishtiroki va jamoaviy mas'uliyatni o'z ichiga oladi.

"Yong'in xavfsizligi madaniyati" ning falsafiy ta'riflari va tasniflari tashkilot madaniyati, xavfsizlikni boshqarish va ijtimoiy kognitiv nazariyalardan tushunchalarni birlashtiradigan turli nuqtai nazarlarni o'z ichiga oladi.

Natijalar va muhokama

Xavfsizlik madaniyati ko'pincha tashkilot a'zolarining salomatlik va xavfsizlik ko'rsatkichlariga nisbatan munosabati va xulq-atvoriga ta'sir qiluvchi tashkiliy madaniyatning bir qismi hisoblanadi. Ushbu istiqbol ijtimoiy kognitiv nazariyaga asoslanadi, bu erda xavfsizlik madaniyati oldingi holatlar, xatti-harakatlar va natijalarni o'z ichiga olgan o'zaro model sifatida qaraladi

(Cooper, 2000). Xavfsizlik madaniyati tashkilot ichidagi a'zolarining salomatlik va xavfsizlik masalalariga bo'lgan munosabatlarini shakllantirishda katta rol o'ynaydi va bu ko'pincha tashkiliy madaniyatning muhim jihati hisoblanadi. Ijtimoiy kognitiv nazariyaga ko'ra, xavfsizlik madaniyati uchta asosiy elementga asoslanadi: oldingi holatlar (masalan, xavfsizlikka

doir qoidalar va amaliyotlar), xatti-harakatlar (xodimlarning xavfsizlikka nisbatan kundalik amaliyotlari va qarorlari) va natijalar (xavfsizlik ko'rsatkichlari va natijalari). Bu elementlar o'zaro bog'liq holda ishlaydi va xavfsizlik madaniyatining rivojlanishi uchun muhim hisoblanadi. Bu modelga ko'ra, xavfsizlik madaniyati tashkilotning har bir darajasida xodimlarning xavfsizlikni qanday tushunishi va unga qanday amal qilishiga bog'liq bo'lgan uzviy bog'liq jarayonlar orqali rivojlanadi. Boshqacha qilib aytganda, xavfsizlik madaniyati o'zgaruvchan dinamikaga ega bo'lib, tashkilotdagi har bir a'zoning xavfsizlikka doir qarorlari va xatti-harakatlari orqali doimiy ravishda shakllanib boradi.

Yong'in xavfsizligi xizmatlarida xavfsizlik madaniyati yong'in xavfsizligi operatsiyalariga xos xavfsizlik bilan bog'liq qadriyatlar, qarashlar, e'tiqodlar va xatti-harakatlar to'plami sifatida belgilangan. Yong'in xizmati konteksti uchun mo'ljallangan maxsus vositalar yordamida ushbu omillarni tizimli ravishda baholash muhimdir. Yong'in xavfsizligi xizmatlarida xavfsizlik madaniyati bu xizmatga xos bo'lgan xavfsizlik qadriyatlari, qarashlar, e'tiqodlar va xatti-harakatlar to'plami sifatida qaraladi. Ushbu omillarni tizimli ravishda baholash yong'in xavfsizligi operatsiyalarining samaradorligi va xavfsizligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Bu baholash jarayoni uchun maxsus vositalar ishlab chiqilishi kerak, chunki umumiy xavfsizlik madaniyati baholash vositalari yong'in xizmati konteksti uchun har doim ham mos kelmasligi mumkin. Ushbu maxsus vositalar yong'in xavfsizligi xizmatining o'ziga xos xususiyatlarini, jumladan, xavf darajasini, ish sharoitlarini va xizmat ko'rsatuvchi xodimlarning psixologik va jismoniy holatini hisobga olishi lozim. Shuningdek, bunday vositalar orqali xavfsizlik madaniyati elementlarini baholash xavfsizlikni yaxshilash strategiyalarini ishlab chiqishda asos bo'lishi mumkin. Bu strategiyalar xavfsizlik qadriyatlarini mustahkamlash, xodimlarning xavfsizlik bo'yicha bilim va ko'nikmalarini oshirish hamda xavfsizlik xatti-harakatlarini rag'batlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Banduraning o'zaro determinizm modeliga asoslanib, AQSh yong'in xizmatidagi xavfsizlik madaniyati ikkita o'zgaruvchi to'plami orqali o'rganildi: Xavfsizlikni boshqarish tizimi va xavfsizlik bilan bog'liq xatti-harakatlar, ular birgalikda tashkilot xavfsizligi iqlimini bashorat qilishadi. Ushbu model boshqa yuqori xavfli, yuqori samarali tashkilotlarda muvaffaqiyatli qo'llanilgan. Banduraning o'zaro determinizm modeli, xavfsizlik madaniyatini o'rganishda juda samarali bo'lib, AQSh yong'in xizmatida ushbu model asosida xavfsizlik madaniyati ikki asosiy o'zgaruvchi to'plami orqali tahlil qilingan: xavfsizlikni boshqarish tizimi va xavfsizlik bilan bog'liq xatti-harakatlar. Bu o'zgaruvchilar birgalikda tashkilotning xavfsizlik iqlimini, ya'ni xodimlarning xavfsizlik masalalariga nisbatan munosabatlari va ularning xavfsizlik amaliyotlariga bo'lgan umumiy yondashuvlarini bashorat qilish uchun qo'llaniladi.

Xavfsizlikni boshqarish tizimi xavfsizlik bo'yicha siyosatlar, protseduralar, va monitoring mexanizmlarini o'z ichiga oladi, ular tashkilot xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan. Xavfsizlik bilan bog'liq xatti-harakatlar esa xodimlarning xavfsizlik qoidalariga qanday rioya qilishlarini va ular xavfsizlik bo'yicha qanday qarorlar qabul qilishlarini aks ettiradi. Ushbu model boshqa yuqori xavfli, yuqori samarali tashkilotlarda ham muvaffaqiyatli qo'llanilgan bo'lib, xavfsizlik madaniyatini kuchaytirishda va xavfsizlik ko'rsatkichlarini yaxshilashda samaradorligini namoyon qilgan. Bu yondashuvning keng qo'llanilishi, xavfsizlikka oid tadbirlarning samaradorligini oshirish va xavfsizlikni boshqarishda yuqori natijalarga erishishda muhim omil bo'lishi mumkin.

Xulosa

Falsafiy asoslar bu yerda asosiy rol o'ynaydi, chunki xavfsizlik madaniyati inson ongi va jamiyat madaniyati bilan chambarchas bog'liqdir. Falsafiy tadqiqotlar xavfsizlik madaniyatining inson ongida qanday shakllanishi, uning axloqiy, etik jihatlari va uning jamiyat taraqqiyotiga qanday ta'sir qilishi kabi masalalarni ko'rib chiqadi. Bu o'rganish jarayonida xavfsizlik madaniyatining mustahkamlanishi uchun zarur bo'lgan axloqiy qadriyatlar va insoniy munosabatlar tahlil qilinadi.

Sotsiologik yondashuvlar esa xavfsizlik madaniyatini jamiyatda tarqalishi, uning ijtimoiy munosabatlar va ijtimoiy tizimlarga ta'sirini tadqiq qiladi. Sotsiologiya, xavfsizlik madaniyatining turli ijtimoiy guruhlar o'rtasida qanday tarqalishi, uning norma va qoidalar sifatida qabul qilinishi va jamiyatning turli tabaqalarida xavfsizlik madaniyatiga bo'lgan munosabatlarni o'rganadi. Bu tadqiqotlar natijasida jamiyatning turli sohalarida xavfsizlik madaniyatini yaxshilash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilishi mumkin.

Xavfsizlik madaniyatining turli sohalaridagi ahamiyati o'rganilishi esa, xavfsizlik madaniyatining nafaqat qurilish, sanoat, ta'lim yoki tibbiyot kabi sohalarda, balki kengroq kontekstda – ijtimoiy, madaniy va siyosiy sohalarda ham o'rni va ahamiyatini ko'rsatish uchun zarur. Bu turli sohalarda xavfsizlik madaniyatini rivojlantirish, uni turli kontekstlarda samarali qo'llash imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, yong'in xavfsizligi madaniyatini ijtimoiy va falsafiy tadqiqot obyekti sifatida o'rganish, keng ko'lamli va turli falsafiy va sotsiologik metodlarni o'z ichiga olgan tadqiqotlarni talab qiladi. Bu yondashuv xavfsizlik madaniyatini yanada chuqurroq tushunishga va uni jamiyatda mustahkamlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar royxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi. –T: «Aolat», 2023. –114 b.

2. O‘zbekiston Respublikasining Mehnat Kodeksi. –T.: Adolat, O‘zbekiston, 2021. -296 b.
3. O‘zbekiston Respublikasining Oila Kodeksi. –T.: Adolat, O‘zbekiston, 2021. -204 b.
4. Mirziyoyev SH. Erkin va farovon demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. –T.: O‘zbekiston, NMIU, 2016.
5. Mirziyoyev SH. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. –T.: «O‘zbekiston». 2017. –48 b.
6. Mirziyoyev SH. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. –T.: «O‘zbekiston». 2017. –488 b.
7. Mirziyoyev SH. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari [Matn]. –T.:
8. Teshaboyev M.M “O‘zbekistonda ijtimoiy adolatni ta’minlashda fuqarolik jamiyati institutlarining o‘rni” // Scientific Bulletin of NamSU-Научный вестник НамГУ-NamDU ilmiy axborotnomasi–2023-yil//260-265b
9. Teshaboyev M.M “O‘zbekistonda ijtimoiy adolatni qaror toptirishning strategik yo‘nalishlari” // Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti ilmiy jurnali // 2023 1/11/1 // 256-259 bet
10. G‘aybullayeva N.N Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida universal ta’lim faoliyatini shakllantirish, rivojlantirish va takomillashtirish nazariyasi va amaliyoti Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar (2024 йил №6) ISSN 2181-1709 (P)
11. <https://www.semanticscholar.org/paper/Towards-a-model-of-safety-culture-Cooper/e60305c3f451ba2828a0086d3a431e52324e56fa>